

О. В. Степаненкокандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
Національного університету «Одеська юридична академія»

КІБЕРНАСИЛЬСТВО ЯК ФОРМА ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Стаття присвячена дослідженню кібернасильства як форми домашнього насильства. Вказано, що у наш час у зв'язку з розвитком інформаційно-комунікаційних технологій і збільшенням використання Інтернету з'явилася нова форма домашнього насильства – кібернасильство, що ще більше ускладнює боротьбу з домашнім насильством. Встановлено, що в практиці ЄСПЛ кібернасильство визначається як одна з форм домашнього насильства, яка, серед іншого, виражається в наступних діях: «злам», «видання себе за іншу особу» (використання технологій для видання особи жертви, щоб збентежити чи присоромити її, наприклад, шляхом надсилання образливих електронних листів з електронної пошти жертви), «спостереження/відстеження» (переслідування та спостереження за діяльністю жертви в режимі реального часу; наприклад, GPS-відстеження), «переслідування/розсилання спаму» (використання технологій для постійного контакту, роздратування, погроз та/або залякування жертва), «вербування» (заманювання потенційних жертв у ситуації насильства) та «зловмисне розповсюдження» (маніпулювання та розповсюдження наклепницьких і незаконних матеріалів, пов'язаних із жертвою; наприклад, погрози або витік інтимних фотографій/відео). Зроблено висновок, що враховуючи характеристики кібернасильства та його специфіку, яка проявляється в тому, що це певний симбіоз, в першу чергу психологічного та/або сексуального насильства, яке здійснюється із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій, для належного реагування на прояви такої протиправної поведінки та відповідно до практики ЄСПЛ, доцільно доповнити ст. 126-1 КК України «Домашнє насильство», ще однією формою – кібернасильство.

Ключові слова: кібернасильство, домашнє насильство, форми домашнього насильства.

Постановка проблеми. В сучасному світі домашнє насильство є одним з найбільш актуальних проблем суспільства, що потребує вирішення. Домашнє насильство порушує права та свободи людини, психологічно і фізично травмує жертву, а також має негативні наслідки для суспільства в цілому. Домашнє насильство є серйозною проблемою у більшості країн світу, включаючи Україну. Ця проблема стосується не тільки фізичного насильства, але й психологічного, економічного та сексуального насильства. У наш час у зв'язку з розвитком інформаційно-комунікаційних технологій і збільшенням використання Інтернету з'явилася нова форма домашнього насильства – кібернасильство. Ця проблема ще більше ускладнює боротьбу з домашнім насильством.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізу питань щодо визначення форм домашнього насильства приділена увага в наукових працях А.А. Вознюка, О.О. Дудорова, В. В. Медведської, К.М. Плутицької, В.М. Руфанової, І.А.

Тітко, М.І. Хавронюка, О.В. Харитонової, С.В. Якімової та ін. Водночас проблематичність визначеного питання зумовлює необхідність проведення подальших наукових розвідок.

Метою статті є розкриття змісту кібернасильства як форми домашнього насильства.

Виклад основного матеріалу дослідження. У ст. 126-1 КК України передбачені наступні форми домашнього насильства: фізичне, психологічне та економічне. Поряд з цим в науковій літературі виділяють кібернасильство як самостійну форму домашнього насильства, оскільки для його вчинення використовуються саме технології та електронні засоби зв'язку. Це може включати в себе поширення приватних фото або відео без згоди жертви, стеження за нею в Інтернеті, шантаж, кібербулінг та інше. Кібернасильство може бути особливо шкідливим, оскільки може мати довготривалі наслідки для жертви та її психічного здоров'я, та може посилювати існуючу ситуацію домашнього насильства.

Ще у 2018 році спеціальним доповідачем Ради ООН з прав людини з питань насильства щодо жінок, його причин і наслідків, про насильство в Інтернеті щодо жінок і дівчат в аспекті прав людини зазначено, що форми насильства, які вчиняються за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ) набувають все більшого поширення. У його доповіді вказується, що у сучасну цифрову епоху Інтернет та ІКТ генерують соціальні цифрові простори та трансформують те, як зустрічаються, спілкуються та взаємодіють індивіди, а тим самим і в більш загальному плані переформатують суспільство загалом (пункт 12) [1]. Також зазначається, що термінологія в цій сфері не має однозначного характеру (пункт 15) [1]. Акцентовується, що кібернасильство щодо жінок поширюється на будь-який акт ґендерного насильства щодо жінок, яке відбувається за допомогою ІКТ або повністю чи частково посилюється шляхом використання ІКТ, таких як мобільні телефони та смартфони, Інтернет, соціальні медіаплатформи або електронна пошта проти жінки тому, що вона є жінкою (пункт 23) [1]. Технологія перетворює багато форм ґендерного насильства на щось таке, що можна здійснювати дистанційно, без фізичного контакту та без кордонів шляхом використання анонімних профілів, щоб посилити шкоду жертвам (пункт 30) [1]. Існує безліч форм кібернасильства, наприклад «доксінг», «секс-шантаж» та «тролінг». Крім того, з'являються нові форми насильства, наприклад неузгоджене поширення інтимного контенту (порнопомста) (пункт 33) [1]. Усі форми кібернасильства генерують цифровий запис, який може бути поширений по всьому світу, і його нелегко видалити, що може призвести до подальшої віктимізації жертви (пункт 42) [1].

Спеціальний доповідач сформулював рекомендації які передбачають, що державам слід заборонити та криміналізувати кібернасильство щодо жінок, в тому числі неузгоджене поширення інтимних зображень. Криміналізація кібернасильства щодо жінок має охоплювати всі елементи такого роду зловживання, включаючи переадресацію шкідливого контенту (пункт 101) [1].

Вітчизняні науковці визначають кібернасильство як:

– «систематичні умисні дії з боку особи або групи осіб (частіше підлітків) із використанням інформаційно-комунікаційних засобів, спрямовані проти іншої особи (осіб), що характеризуються створенням ворожої, принизливої обставини» [2, с.178].

– «як новітню форму агресії, що передбачає жорстокі дії з метою принизити людину за допомогою використання інформаційно-комунікаційних засобів: мобільних телефонів, електронної пошти, соціальних мереж» [3, с.2].

– «як агресивні, навмисні дії, які здійснюються групою або окремою особою з метою приниження, залякування та цькування іншої особи за рахунок використання інформаційно-комунікаційних засобів» [4, с.71].

Комітет Конвенції про кіберзлочинність визначає кібернасильство як «використання комп'ютерних систем для спричинення, сприяння або загрози насильства проти осіб, що призводить або може призвести до фізичної, сексуальної, психологічної чи економічної шкоди чи страждань і може включати в себе використання обставин, характеристик або вразливості особи» [5].

Також вчені визначають ознаки, які притаманні кібернасильству як явищу: «1) виступає агресивною формою насильства; 2) об'єктом кібербулінгу можуть бути як знайомі, так і незнайомі особи; 3) здійснюється із застосуванням засобів електронних комунікацій; 4) має на меті приниження людини, дошкуляння їй, провокування конфліктних ситуацій» [6, с. 62].

В. М. Руфанова виокремлює, наступні види кібернасильства: «1) надсилання електронних листів і повідомлень з метою залякування чи шантажу; 2) поширення неправдивої інформації про особу; 3) злам електронної пошти чи сторінки в соціальній мережі; 4) зміна та використання профілів людей з використанням чужих паролів; 5) розміщення та розсилка чужих фотографій з метою глузування та обговорення; 6) розміщення інтимних фотографій з метою стигматизації чи цькування особи; 7) вимагання через електронне спілкування особистої інформації з метою поширення цієї інформації; 8) копіювання та використання особистої інформації шляхом зламу або незаконного входження в профіль іншої особи в соціальній мережі; 9) обговорення людини в соціальних мережах або чатах з метою наклепу або дискредитації» [7, с. 222].

Також в науковій літературі визначається, що кібернасильство передбачає: «надсилання електронних листів, текстових повідомлень (SMS) або інших миттєвих повідомлень образливого або погрозливого характеру; розміщення образливих коментарів щодо особи у мережі Інтернет; розповсюдження інтимних фотографій чи відеозаписів за допомогою засобів електронних комунікацій» [8, с. 10].

Окремо вчені виділяють кібербулінг та визначають його як «булінг, що здійснюється із застосуванням засобів електронних комунікацій» [9, с. 42]; «агресія та жорстокість з метою дошкуляння, приниження людини» [10, с. 86].

Формами кібербулінгу є: «харасмент або домагання; соціальне виключення; кіберсталкінг або переслідування з загрозою завдання шкоди офлайн; флемінг або ворожі мовленнєві випадки; наклеп; публічне викриття конфіденційної чи компрометуючої інформації; персоналія або видавання себе за іншу особу; хеппі слепінг або фільмування проявів булінгу; кіберсексуальний булінг» [11, с.29-30].

В свою чергу, кібернасильство над жінками визначається як «вчинення умисних систематичних дій образливого або погрозливого характеру із використанням засобів електронних комунікацій, які підривають почуття безпеки жінки та викликають тривогу, страх або паніку» [8, с. 10].

Розглядаючи питання кібернасильства важливо проаналізувати рішення ЄСПЛ з даного питання. Так, у справі «Бутуруга проти Румунії» [12] Суд вперше розглянув явище кібербулінгу як різновид насильства щодо жінок. В даному рішенні зазначено, що заявниця поскаржилася на насильницьку поведінку свого колишнього чоловіка до органів влади. Заявниця стверджувала, що її колишній чоловік неправомірно заходив на її електронні акаунти (наприклад фейсбук), без дозволу переглядає електронну пошту, приватне листування, робить копії фото, відео та її розмов. Заявниця подала клопотання про електронний обшук вмісту сімейного комп'ютера, однак їй було відмовлено на підставі, що ймовірна інформація, одержана в результаті такого обшуку, не стосувалася б стверджуваних правопорушень, скоєних її колишнім чоловіком. Наступна скарга заявниці теж була відхилена без розгляду по суті. Як результат – чоловік отримав адміністративний штраф. Однак, кримінальне провадження було припинено через відсутність суспільної небезпеки діяння, адже таке втручання в особисте життя жінки не несе загрозу для неї. Крім того, остання інстанція дійшла висновку, що частина інформації із соцмереж і так є загальнодоступною. Показовим є те, що органи влади взагалі не розглядали такі діяння в аспекті домашнього насильства [12].

В аналізованому рішенні ЄСПЛ наголосив, що домашнє насильство не обмежу лише випадками фізичного насильства, але може передба-

чати, поряд з іншими формами, психологічне насильство або домагання. Кібербулінг може виражатись у різних формах: у порушенні права на приватне життя, у втручанні в комп'ютер жертові, у маніпуляції інформацією чи зображеннями, у тому числі приватного характеру. Суд визнав, що під час розслідування справ щодо домашнього насильства національні органи влади можуть брати до уваги такі дії, як незаконне спостереження за листуванням партнера, доступ до нього або його збереження. Тобто до категорії домашнього насильства потрапляє й кіберспостереження, яке часто здійснюється близьким партнером особи [12].

В науковій літературі відзначається, що ЄСПЛ погоджується із аргументом заявниці, що такі дії, як моніторинг, доступ чи збереження кореспонденції подружжя без права на це, мають бути враховані, коли національні органи розслідують факти домашнього насильства [13, с. 22].

При цьому, ЄСПЛ підкреслив, що в разі розслідування справ про домашнє насильство слід застосовувати комплексний підхід. Підсумовуючи, кібернасильство визнано одним із видів насильства в контексті ст.ст. 3, 8 Конвенції [12].

Ще одним важливим рішенням з даного аспекту є рішення ЄСПЛ у справі «Володіна проти Росії» (2021 р.). Заявниця скаржилася на відсутність належного захисту з боку національних органів від кібернасильства (публікація інтимних фото без згоди, переслідування та видавання себе за іншу особу), а також забезпечити проведення ефективного розслідування цих дій [14].

Рішення пов'язане із попередньою справою тієї ж заявниці ЄСПЛ «Володіна проти Росії» (2019 р.) стосовно домашнього насильства та неналежної законодавчої системи його протидії. У рішенні 2019 р. ЄСПЛ визнав наявність жорстокого поводження (фізичного та психологічного) із заявницею з боку її колишнього партнера та встановив порушення ст. 3 Конвенції (заборона катування, нелюдського та такого, що принижує, поводження). У справі 2021 р. заявниця скаржилася на відсутність належного захисту з боку національних органів саме від кібернасильства. Заявниця страждала від численних кібератак з боку свого колишнього партнера (злам поштової скриньки, встановлення фейкових профілів тощо).

Суд визнав у першому рішенні, що публікація інтимних фотографій заявниці «підірвала її гідність, передаючи повідомлення про приниження

та неповагу». Публікація її інтимних фотографій без згоди, створення підроблених профілів у соціальних мережах, які нібито видають себе за неї, та відстеження за допомогою GPS-пристрою заважали їй насолоджуватися приватним життям, викликаючи у неї почуття тривоги, страждання і незахищеність. Таким чином, Суд встановив, що було порушене право на повагу до приватного життя заявниці (ст. 8 Конвенції) [14].

Відповідно до позиції Суду форми кібернасильства щодо жінок поділяються на шість широких категорій, які включають «злам», «видання себе за іншу особу» (використання технологій для видання особи жертви, щоб збентежити чи присоромити її, наприклад, шляхом надсилання образливих електронних листів з електронної пошти жертви), «спостереження/відстеження» (переслідування та спостереження за діяльністю жертви в режимі реального часу або історично; наприклад, GPS-відстеження), «переслідування/розсилання спаму» (використання технологій для постійного контакту, роздратування, погроз та/або залякування жертва), «вербування» (заманювання потенційних жертв у ситуації насильства) та «зловмисне розповсюдження» (маніпулювання та розповсюдження наклепницьких і незаконних матеріалів, пов'язаних із жертвою; наприклад, погрози або витік інтимних фотографій/відео) [14].

Суд вважає, що акти кібернасильства у цій справі були достатньо серйозними, щоб вимагати кримінального реагування з боку національних органів влади. Публікація інтимних фотографій заявниці, спрямована на привернення уваги її сина, його однокласників та вчителя, мала на меті принизити її гідність. Відстеження її переміщень за допомогою GPS-пристрою та надсилання погроз смерті в соціальних мережах викликали у неї відчуття тривоги, страждання та незахищеності. Суд також повторює, що інтереси суспільства та інтереси захисту вразливих жертв від злочинів, які посягають на їхню фізичну чи психологічну цілісність, вимагають наявності засобу правового захисту, який би дозволив ідентифікувати винного та притягнути його до відповідальності [14].

Суд визначив, що держава несе однакові зобов'язання як щодо актів офлайн, так і онлайн насильства. Тобто держава зобов'язана прийняти ефективні закони, запобігти насильству та провести ефективне розслідування насильства [14].

Підсумовуючи, у даному рішенні Суд вказує, що хоча чинна система надала владі правові інструменти для переслідування актів кібер-

насильства, жертвою яких стала заявниця, спосіб, у який вони фактично вирішували це питання – зокрема, небажання відкривати кримінальна справа та повільне розслідування, що призвело до безкарності винного – виявили невиконання своїх позитивних зобов'язань за ст. 8 Конвенції, відповідно, мало місце порушення цього положення [14].

Таким чином, ЄСПЛ визнав, що насильство в інтернеті є формою насильства щодо людини та те, що кібернасильство є тісно пов'язаним із офлайн насильством у житті, і є ще одним аспектом домашнього насильства. ЄСПЛ вказав на обов'язок держави захищати особу від кібернасильства [14].

Тобто, ЄСПЛ продовжив свою позицію, яку визначив у рішенні «Бутуруга проти Румунії», та визнав кібернасильство як одну з форм домашнього насильства.

При цьому важливо зауважити, що 2022 р. Європейська комісія прийняла пропозицію, яка передбачає необхідність виокремлення та реагування на кібернасильство щодо жінок [15].

Висновки. Враховуючи зазначені характеристики кібернасильства та його специфіку, яка проявляється в тому, що це певний симбіоз, в першу чергу психологічного та/або сексуального насильства, яке здійснюється із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій, вважаємо, що для належного реагування на прояви такої протиправної поведінки та відповідно до практики ЄСПЛ, доцільно доповнити ст. 126-1 КК України «Домашнє насильство», ще однією формою – кібернасильство.

При цьому, кібернасильство як форма домашнього насильства відповідно до практики ЄСПЛ, серед іншого, виражається в наступних діях – «злам», «видання себе за іншу особу» (використання технологій для видання особи жертви, щоб збентежити чи присоромити її, наприклад, шляхом надсилання образливих електронних листів з електронної пошти жертви), «спостереження/відстеження» (переслідування та спостереження за діяльністю жертви в режимі реального часу; наприклад, GPS-відстеження), «переслідування/розсилання спаму» (використання технологій для постійного контакту, роздратування, погроз та/або залякування жертва), «вербування» (заманювання потенційних жертв у ситуації насильства) та «зловмисне розповсюдження» (маніпулювання та розповсюдження наклепницьких і незаконних матеріалів, пов'язаних із жертвою; наприклад, погрози або витік інтимних фотографій/відео).

Список використаної літератури:

1. Report of the Special Rapporteur on violence against women, its causes and consequences on online violence against women and girls from a human rights perspective (A/HRC/38/47, 18 June 2018). Original: English. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G18/184/58/PDF/G1818458.pdf?OpenElement>
2. Лубенець І. Кібернаси́льство (кібербулінг) серед учнів загальноосвітніх навчальних закладів. *Jurnalul Juridi National: teore si practica*. Junie, 2016. С. 178-182.
3. Найдюнова Л. А. Кібербулінг або агресія в Інтернеті: способи розпізнання і захист дитини: методичні рекомендації. Вип. 4. Київ, 2011. 34 с.
4. Головка О. М., Шпак К. О., Микита А. А. Динаміка правопорушень під час пандемії COVID-19: домашнє насильство та кібернаси́льство. *Право та інноваційне суспільство*. 2021. № 1 (16). С. 70-78.
5. Cybercrime Convention Committee (T-CY). URL: <https://rm.coe.int/t-cy-mapping-study-on-cyberviolence-final/1680a1307c>
6. Новіков М. М., Новікова М. М. Теоретико-правовий аспект кібернаси́льства: поняття та зміст. *Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. 2021. Том 1, № 58. С. 61-67.
7. Руфанова В. Гендерно зумовлене кібернаси́льство в світлі практики Європейського суду з прав людини. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2021. № 6 (42). С. 209-213.
8. Медведська В. В. Правові засади захисту жінок від домашнього насильства: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2022. 240 с.
9. Ведернікова А.О. Необхідність кримінально-правового регулювання кібербулінгу. Протидія кіберзагрозам та торгівлі людьми (26 лист. 2019 р., м. Харків). МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Координатор проєктів ОБСЄ в Україні. Харків: ХНУВС, 2019. С. 42-46.
10. Ковтун В.О. Протидія кібербулінгу як сучасній формі агресії. Протидія кіберзагрозам та торгівлі людьми (26 лист. 2019 р., м. Харків). МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Координатор проєктів ОБСЄ в Україні. Харків: ХНУВС, 2019. С. 86-88.
11. Ведернікова А.О. Кібербулінг: класифікація форм прояву та сучасні світові тенденції. *Протидія кіберзлочинності та торгівлі людьми*. Харків. 2020 С. 28-31.
12. Buturugă v. Romania (Requête no 56867/15). 11 février 2020. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:\[%22001-200842%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:[%22001-200842%22])
13. Кваліфікація та основи методики розслідування домашнього насильства: навчальний посібник / С. Романцова, Н. Устрицька, І. Гловюк та ін.; за ред. І. Гловюк, Н. Лащук, С. Романцової. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 404 с.
14. Volodina v. Russia (№ 2) (application № 40419/19) 14 September 2021. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:\[%22001-211794%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:[%22001-211794%22])
15. Пропозиція Європейської комісії щодо директиви щодо боротьби з насильством щодо жінок і домашнім насильством від 08 березня 2022 року. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52022PC0105>

Stepanenko O. V. Cyberviolence as a form of domestic violence

The article studies cyberviolence as a form of domestic violence. It is indicated that currently, in connection with the development of information technologies and the increase in the use of the Internet, a new form of domestic violence has appeared 'cyberviolence', which further complicates the fight against domestic violence. It has been established that in the case-law of the ECtHR, cyberviolence is defined as one of the forms of domestic violence, which, among other things, is expressed in the following actions: "hacking", "impersonation" (the use of technology to assume the identity of the victim in order to embarrass or shame her, e.g., by sending offensive emails from the victim's email account), "surveillance/tracking" (stalking and monitoring a victim's activities either in real-time or historically; e.g., GPS tracking), "harassment/spamming" (the use of technology to continuously contact, annoy, threaten, and/or scare the victim), "recruitment" (luring potential victims into violent situations), and "malicious distribution" (manipulating and distributing defamatory and illegal materials related to the victim; e.g., threatening to or leaking intimate photos/video). It is concluded that, given the characteristics of cyberviolence and its specificity, which manifests itself in the fact that it is a certain symbiosis, primarily psychological and/or sexual violence, which is carried out precisely with the use of electronic communications, in order to properly respond to manifestations of such unlawful behavior and in accordance with case-law of ECtHR, it is advisable to distinguish cyberviolence as an independent form of domestic violence.

Key words: cyberviolence, domestic violence, forms of domestic violence.